

Kuidas mõõta võitu kohalikel valimistel?

RiTo vestlusring

Riigikogu Toimetised kutsus 14. novembri õhtupoolikul ühe laua äärde poliitikud ja politoloogid, et kohalike omavalitsuste volikogude valimise tulemuste taustal rääkida inimeste valimiskäitumisest ja parteide kohast poliitikas.

Vestlusringis osalesid poliitikud Meelis Atonen (Reformierakond), Mart Nutt (Isamaaliit) ja Evelyn Sepp (Keskerakond) ning politoloogid Allan Sikk (Tartu Ülikool) ja Anu Toots (Tallinna Ülikool). Küsimusi esitas Riigikogu Kantselei pressitalituse juhataja Aivar Jarne. Valiku pooleteisetunnisest vestlusest tegi RiTo peatoimetaja Helle Ruusing.

Kuidas hinnata valimisaktiivsust?

A. Jarne: Alustades kohalike valimiste ümarlauda, pakun esimeseks küsimuseks valimisaktiivsuse. Kuidas hinnata valijate 47%-list osalust?

A. Sikk: Ühest küljest on 47% kaunis vähe, aga samas on küsimus selles, millega võrrelda. Kindlasti on riike, kus kohalikel valimistel on osalusprotsent veel väiksem. Tähtsam on see, et 2002. aastaga võrreldes on osalus 5,5 protsendipunkti langenud. Järelikult iga kümnes inimene, kes 2002. aastal hääletamas käis, tänavu seda ei teinud. Seega on mittehääletajate erakond – kui seda nii võib populaarse terminiga nimetada – Eestis juba ammu kõige suurem ja suurenes nendel kohalikel valimistel veelgi. Osalusprotsendi küllaltki järsk langus on minu arust praegu Eesti riigi ja demokraatia seisukohalt päris oluline küsimus. Kui vaadata Tallinna, siis Tallinnas tuli kohalikel valimistel välja 16 000 valijat vähem. Ma arvan, et 16 000 tallinlast, kes jätsid oma hääleõiguse kasutamata, on päris tõsine hulk. Sealjuures oli langus drastilisem pigem sellistes linnaosades nagu Põhja-Tallinn, Lasnamäe ja Mustamäe, kus ei saa rääkida sellest, et inimesed oleksid eluga niikuinii rahul. Tallinnast eemale minnes on samuti üldine langustendents, ja pigem jälle linnades. Väikestes valdades ja maakondades, kus ei ole väga suuri linnu, on langus natuke madalam. Jõgevamaa oli vist isegi ainuke, kus osavõtuprotsent veidi tõusis. Ja kui vaadata küsitlust, mille Tartu Ülikooli politoloogiaosakond Turu-uuringute Aktsiaseltsi abiga vahetult pärast kohalikke valimisi tegi, siis Jõgeva ja mõned Kesk-Eesti maakonnad paistavad silma sellega, et seal ollakse kohaliku omavalitsuse demokraatia toimimisega suhteliselt rohkem rahul kui suuremates linnades. Valimistel osalemise mõttes on suuremad linnad kõige problemaatilisemad.

A. Jarne: Kas erakonnad peaksid madala osalemisprotsendi pärast häirekella lööma?

M. Atonen: Kõigepealt peab arvestama sellega, et kui spetsialistidelt oleks küsitud enne valimisi, siis nad oleksid arvanud, et protsent tuleb veelgi madalam. Nii et selle koha pealt väga hull ei ole. Madal osalus on vaieldamatu tendents suurtes linnades ehk seal, kus võim on inimesest kaugemal. Väikestes valdades, kus inimene tunneb vallajuhte ja teab, mis toimub, suudetakse inimesi ka väga hästi mobiliseerida. Selles mõttes ma arvan, et see on Tallinna, Tartu ja teiste suuremate linnade probleem, et inimesed ei tunne kohalikku võimu ega pea seda nii tähtsaks. Teine probleem – seda võib öelda ilma poliitikata – on selles, et

mida suurem omavalitsus, seda tähtsam on igasugune reklaam. Et inimesed teaksid, et valimised üldse toimuvad. Vaikses külakohas, kus on 600 valijat, jõuab peaaegu iga valijani keegi personaalselt. Suures kohas ei jõua, seetõttu ma arvan, et välireklaami puudumine, selle keelustamine võis ka osalust kuigi palju mõjutada.

M. Nutt: Minu arust selle taustal, et valimisaktiivsus on 47%, ei ole paanikaks küll põhjust. Suurusjärgu võrra suuremat valimisaktiivsust, nagu näiteks Põhjamaades, ei ole võimalik praegu saavutada, seal on teistsugune poliitilise kultuuri keskkond. Kõrge valimisaktiivsus võib kujuneda pika poliitilise protsessi tulemusena, mitte ühtede-kahtede valimistega. Meie valimisaktiivsus on kusagil 50% kandis. Ma kujutan ette, et problemaatiliseks võiks kujuneda olukord, kui valimisaktiivsus hakkaks langema alla kolmandiku või alla veerandi. Mis on need tegurid, mis mõjutavad valimisaktiivsust? Siin olen ma Meelis Atoneniga ühes asjas kindlasti nõus: suuremates omavalitsustes inimesed võib-olla ei tunnetata, et nad võiksid seda protsessi reaalselt mõjutada ja et nende valimistel osalemine tähendab midagi. Eriti kui kandidaatide hulgas on väga palju tundmatuid nägusid, kui nendega ei ole silmsidet. Välireklaami keelustamine kahtlemata teatava tagasilöögi andis, ehkki ma ei usu, et sellel oleks olnud väga suur valimisaktiivsust mõjutav roll. Kujutan ette, et me oleme just sellises poliitilise kultuuri keskkonnas, nagu me oleme.

E. Sepp: Seni kõlanu valguses kirjutasin üles kolm märksõna. Need on identiteet, valijate struktuuri muutus ja välireklaami keeld. Ma ei ütle, et üks nendest on kuidagi olulisem kui teine. Olen kaugel ka sellest, et sattuda 47-protsendilise valimisaktiivsusest paanikasse. Loomulikult pole see mingi märkimisväärselt suur osalus, aga ka mitte midagi sellist, mis peaks väga murelikuks tegema.

Märksõna on üldine identiteedi kadu, mis on minu meelest hoopis laiem küsimus ja pole seotud ainult valimistega. See on iseenda määratlematus mitte ainult poliitiliselt, vaid igas mõttes. Loomulikult on see ka erakondade identiteedi laialivalgumine või pihustumine, et erakonnad on muutunud ühte nägu. Teisalt tundub mulle, et nendel valimistel, vaatamata isegi e-hääletusele, muutus valijate struktuur, ja ma kardan, et mitte aktiivsema ja noorema valijaskonna kasuks. Võitsid pigem need erakonnad, kellel on laiem toetuspind kas regiooniti või sihtgruppides selgelt välja joonistunud toetuspind. Mis puutub välireklaami kaotamisse, siis pole mingit kahtlust, et mida suurem keskkond, seda selgemini on vaja märke, mis aitavad sõnumit teavitada ja kohale viia. Seda kannab endas ka välireklaam – see ei tutvusta ainult nägusid.

A. Toots: Mis puudutab üldist osalusprotsenti, siis minu jaoks on see siiski muret tekitav, kuigi kindlasti ei ole mõtet rääkida paanikast. Kui võrrelda Eestit teiste Euroopa maadega, siis jääb meist tahapoole veel Poola, kus valimisosalus on kusagil 20–30% piires. Alla 50-protsendiline osalus on vaieldamatult muret tekitav. Ma olen nõus Mart Nuttiga, et osalemine, valimas käimine on osa poliitilisest kultuurist – ja see ei teki üleöö. Kui jällegi vaadata Euroopa riike, siis kõrgel või keskmisel või madalamal valimisprotsendil on mingi seletus. Praegu on meie valimisprotsent sarnane Šveitsiga, aga me teame väga hästi, kuidas Šveitsis rahva hääl poliitikasse jõuab. Eestis sellist mehhanismi ei ole. Ka Ameerikaga on meil vist enam-vähem sarnane osalusprotsent, aga meil ei ole neid mehhanisme, mis on USA-s, ma

pean silmas vitsalset ja hästi toimivat kodanikuühiskonda. Niisugustes perspektiivides vaadates arvan, et meie 47% on madal. Kuid ma ei arva, et me võiksime rahulduda sellega, et poliitiline kultuur kujunebki ajapikku. See ei kujune iseendast, kui sellega tööd ei tehta. Eestis on osalusprotsent 1990–ndatest kuni 2005. aastani kogu aeg kahanenud. Lootus, et langus peatub, on viimaste valimistega purunenud. Kas valimisaktiivsus läheb veel palju allapoole, selle kohta mul vastust ei ole. Küll aga tundub, et nende valimistega ei õnnestunud mobiliseerida kahte olulist elektoraadigruppi. Ühed on noored, kelle jaoks tehti e–valimised või kellele kõige rohkem loodeti. Aga ei ole mingit märki, et noored oleksid rohkem valinud. Teine rühm on mitte–eestlased. Kui me vaatame ringkondi, kus nad on suures enamuses, näiteks Lasnamäel, siis näeme, et seal oli osalus isegi alla 40%. Nii et olenemata sellest, et seal kandideeris Savisaar, oli osalus ikkagi väga madal. Tervikuna ei oleks ma vene valija suhtes väga paaniline, sest nad käituvad väga erinevalt. Kui vaadata Kirde–Eestit, siis seal on nii osalust kui ka toetust seinast seinale. Üldse vene valijast kui sellisest rääkida on natuke eksitav. Meil ei ole niisugust etaloni nagu vene valija.

A. Sikk: Seoses osalusprotsendiga kerkib küsimus 53%–st, kes ei käinud valimas. Miks nad ei moodusta erakonda? Kas nad ei ole suutelised end mobiliseerima sellepärast, et neil puuduvad vastavad oskused ja raha või on mängus mingid muud põhjused?

M. Atonen: Ma ei ole nõus, et kõiki neid, kes ei hääletanud, saab üldse koos vaadata või neist kui mittehääletanute parteist rääkida. Väga huvitavad oleksid tulemused, kui valimine oleks kohustuslik. Ma arvan, et nende hääled jaguneksid ikkagi, kas just täpselt samas võtmes nagu praegu hääletanute hääled, aga suures osas jaguneksid need ka siis praeguste erakondade vahel laiali.

M. Nutt: Lisan võib–olla nii palju, et demokraatia tähendab ka õigust olla esindamata. See ei tähenda veel kohustust olla esindatud.

A. Sikk: Minu küsimus ongi see, miks erakonnad ei vaata seda 50% kui potentsiaalset valijaskonda. Ma arvan, et see on järgmiste kahtede valimiste võti. Siis muutub atraktiivseks just see järelejäänud 50%, kes ei käi valimas. Ja milles seisneb oht? Et nad ei ole praegu kaasa läinud olemasolevate parteidega, siis kujutavad nad endast mõnes mõttes populismi taimelava, kust on hääli kõige lihtsam noppida kas või populismiga.

M. Atonen: Kõik need parteid, mis täna eksisteerivad, üritavad tegelikult seda turgu hõivata või neid hääli endale saada, inimesi aktiveerida. Ma arvan, et absoluutselt iga erakond näeb seal potentsiaali. Aga ju ei ole selle kasutamine, tuleb enesekriitiliselt tunnistada, olnud liiga edukas.

A. Toots: Arvan siiski, et populismil ei ole õnneks väga suurt perspektiivi. Ma kaldun arvama, et need mittehääletajad ei ole selline koherentne seltskond. Nad ei ole kõik vaesed, harimatud ja ustavad, et kummardavad iga kumiiri. Sest miks ikkagi Tartus on osalus 42%, kuigi Tartu on ilmselt Eesti oludes üle keskmise haritud linn? Pigem ongi erakondadele trikiküsimus, kes on need, kes ei hääletanud, milline on nende portree ja kui palju erinevaid kategooriaid nende hulgast välja koorub.

E- ja i-hääletamine

A. Jarne: Rääkisime palju neist, kes ei käinud hääletamas, aga nendel valimistel oli huvitav ka e-hääletajate protsent. Kas see oli suur, väike või ettearvatav?

A. Toots: Mul ei olnudki erilist ootust, milline see protsent tuleb, olin ainult kindel, et see ei tõsta üldist osalust. Samas ma ei arvanud, et üldine osalus veelgi langeb. Nagu näha võis, oli e-valijaid 1,8% kõigist valijaist, sealjuures kolmandik neist oli Tallinnast. Mingi leht tõi ära ka need kandidaadid, kes rohkem e-hääli kogusid. Nii et kogu ettevõtmine oli äärmiselt kitsale elektoraadile. Ma ei ütleks isegi, et see on segment. Need on tõesti üksikud inimesed, mingid e-fännid, kelle jaoks ei ole isegi tähtis, kas on e-valimine, e-pangandus, e-kool, e-polikliinik või mis iganes, peaasi, et see on e-asi. Ja suhteliselt selgelt valiti neid kandidaate, kes passisid selle e-asja kuvandisse. Ma kardan, et kulud, mis pandi e-hääletamise juurutamisse, ei õigustanud ennast.

M. Atonen: Tegelikult saab seda protsessi hinnata, ma arvan, 15-20 aasta pärast. Teatud aegruumis tagasi minnes ja panganduse arengule mõeldes, kas keegi oleks 1997. ja 1998. aastal ennustanud tänast Interneti-panganduse ulatust. Selles mõttes on e-valimistele hinnangu andmine minu arvates täna väga ennatlik. Vaatame, hindame seda protsessi näiteks 4-5 valimise järel, siis, kui me näeme, mis tendentsid on olnud.

M. Nutt: Olen selles küsimuses Meelis Atoneniga täiesti päri. Minu hinnangul ei saa e-valimisi vaadelda muud moodi kui ikkagi eksperimenti. Kui vaadata kontekstis, kas kulutused olid proportsionaalsed või ei, siis ma paneks need ühele pulgale üldise tehnoloogiasse investeerimisega. Ka digitaaltelevisioonile üleminek ei anna esimesel kolmel-aastal kindlasti kasumit, ainult et mingil hetkel on üleminek lihtsalt paratamatu ja kulutused tuleb ära teha. Selles mõttes on see suund, tegevus, mille aeg meile nii või teisiti peale surub.

A. Sikk: Mina arvan ka, et mingeid järeldusi teha on natuke vara, kuna umbes 2% valijatest hääletas Interneti teel. Ma soovitaks üldse kasutada nimetust i-hääletamine, sest elektrooniline (e)-hääletamine tähendab seda, et valimisjaoskonnas on masin, elektrooniline aparaat, millega hääletatakse. Aga ma kardan, et kui i-häälte osakaal tõuseb, siis me puutume kokku hoopis teist laadi probleemidega. Esiteks, kuna seekord oli i-hääli väga vähe, siis ei tulnud ka mingeid tõsiselt võetavaid süüdistusi, et hääli oleks ostetud või et keegi oleks midagi rikkunud. Aga kui i-häälte osakaal on 15-25%, siis tekib erakondadel suurem motiiv, et tulemustega rahulolematu olla või realselt häälte ostmist tõestada. Sest ostmist tuleb, selles ei ole mingit kahtlust. Me küsisime oma küsitluses ka seda, kui kõrgelt neid riske hinnatakse. Nende hulgas, kes plaanivad tulevikus hääletada Interneti teel, näeb kolmandik riski, et häälteostmine on suur või pigem suur risk. Kui i-hääled hakkavad järjest rohkem realselt lõpptulemust mõjutama, siis tekib ka rohkem motiive või objektiivseid põhjusi kogu protsess kahtluse alla seada. Teine asi, millest Eestis on väga vähe räägitud, on see, et kui i-hääletamine laieneb, siis hakkab järjest enam välja lööma digitaalne lõhe, mis meie ühiskonnas ikkagi olemas on ning mis tuleneb eeskätt valijate sissetulekust, vanusest ja haridusest. Siis tekib küsimus, miks me peame looma riigi raha eest mugavusi neile, kelle elu on objektiivsetel põhjustel niigi juba natuke parem. Ja veel üks huvitav asi, mis

küsitlusest välja tuleb: veerand neist, kes meie valimisse sattusid, tunnistasid, et nad ei olnud hääletamishetkel arvuti taga üksi.

E. Sepp: Olen eespool kõnelduga 100% nõus. Nii kaua, kui inimestel on kohud tühjad, kui nad on tänaval või neil ei ole tööd, nii kaua ei peaks üks seltskond rääkima sellest, et vaja on lahendada laiskade või mugavate inimeste probleeme, kes ei viitsi muidu valimistel käia. Kui aga aja jooksul peaks selliste inimeste osakaal oluliselt suurenema, siis need õiguslikud, regionaalsed probleemid, mis sellest tekivad, seesama digitaalse lõhe suurenemine, kõik see ei integreeri ühiskonda, vaid teravdab selle lõhestumist erinevatesse gruppidesse veelgi.

A. Toots: Tahaksin ainult lisada, et kui räägitakse digitaalsest lõhest ja kellestki, kellel ei ole võimalik i-häält anda, siis mulle tundub, et peetakse silmas seda vaest venelast Lasnamäel. Aga meil on praegu töötuses üks koolinoorte andmebaas, kust on näha, et vene koolinoored ületavad eestlasi Interneti kasutamisel. Nii et kui i-hääletus tegelikult jääb, siis on see üks moodus vene valijaid võita.

M. Atonen: I-hääletamise vastu võitlemine oleks progressi vastu võitlemine. Võime muidugi rääkida, et inimesed istusid hääletamise ajal mitmekesi laua taga, aga progressi vastu ei ole võimalik võidelda.

A. Jarne: Teeme väikese ennustuse järgmisteks valimisteks: kas i-hääletamist kasutatakse ka 2007. aasta Riigikogu valimistel?

M. Nutt: Seadused näevad selle võimaluse ette ja ma ei usu, et keegi neid seadusi tühistama hakkab. Samuti ma ei usu, et i-hääletamise võimalust kasutab märkimisväärselt suurem protsent valijaid kui praegu. Kordades suurem. See on tõenäoliselt pikaajalisem protsess, kui i-hääletamise osakaal hakkab suurenema, ja ma ei taha ennustada midagi 50 aasta peale ette. Aga käega katsutavas tulevikus jääb see siiski tõesti täiendavaks võimaluseks.

E. Sepp: Asi, mis aja jooksul nendesamade i-valimiste kontekstis veelgi aktualiseerub, on Internet ja selle turve nn terrorismivastase võitluse eesmärkidel. Ehk siis isiku privaatsuse tagamine massilise avaliku võimu jälgimise eest. Meie liigume siin pigem selles suunas, et suuname inimesi oma poliitilisi valikuid tegema keskkonda, mis on erinevatel põhjustel avatud nende jälgimiseks nn terrorismivastase võitluse põhjendusel. See on vägagi küsitav.

Kuidas mõõta valimisedu?

A. Jarne: Kuidas mõõta võitu kohalikel valimistel? Anu Toots, kas oskate öelda, millist mõõdupuud kasutada, kui meil on nii palju valimiste võitjaid ja ainult üks erakond ehk Res Publica on tunnistanud väikest kaotust?

A. Toots: Olen sellele tõesti mõelnud, kuidas valimisedu mõõta. Üks tõde, mis on politoloogia aabitsatõde, ütleb, et kogutud häälte protsent, mandaatide hulk ja tegelik võim on erinevad asjad. Siit tulebki mõttekäik: selleks et öelda, kes võitis kohalikud valimised Eestis, peab vaatama päris mitmeid parameetreid. Mina vaatasin selle järgi, kui suur osa mandaatidest on ühe erakonna käes, ja vaatasin ka erakonna kandideerimise tõhusust. Ehk

siis seda, mitu protsenti kandidaatidest osutus valituks, sest see näitab pika pingi või lühikese pingi fenomeni. Kolmas mõõdik, mida ma pole jõudnud läbi analüüsida, on see, kes ja kui paljud moodustasid koalitsioone või kui palju valiti ühest parteist vallavanemaid ja linnapäid. Kahe esimese mõõdiku järgi – kellel on kõige rohkem mandaate ja kelle kandidaadid olid kõige tõhusamad – tuli minu arvates valimiste võitjaks Rahvaliid ja teiseks platseerus Keskerakond. Keskerakond ja Reformierakond kõikusid, nii et kord oli üks parem ühes ja teine teises kohas. Ühesõnaga on see kolmik ikka esikolmik, ükskõik mis nurga alt asja analüüsida.

M. Nutt: Minu arvates saabki kohalike valimiste võitjat vaadelda üleriigilisel tasandil ainult läbi politoloogilise, mitte praktilise poliitika prisma, sest praktilises poliitikas saab võitjat vaadelda konkreetse omavalitsuse kaudu. Kes on Tallinnas võitja, ei pruugi olla võitja Tartus, ja vastupidi, väiksematest omavalitsustest rääkimata. Seetõttu lähen ma ka ise pisut sellele politoloogilisele teele, sest üks asi on käsitleda võiduna seda, kui erakond on saavutanud paremad tulemused kui eelmistel valimistel. Samas võib võiduna käsitleda ka seda, kui erakond on saanud tulemuse, mis annab talle võimaluse kas üksinda või koalitsioonis tugeval positsioonil olles teostada kohalikku võimu. Seda isegi juhul, kui tema konkreetset tulemused on halvemad kui eelmistel valimistel. Praktilise poliitika seisukohalt on minu arvates konkreetse omavalitsuse tasandil toimuv ikkagi kõige olulisem.

M. Atonen: Ka mina arvan, et võimu jagatakse kohapeal. Mandaatide kokkulugemine on subjektiivne tegevus. Ma isegi ei oska öelda, kes valimised võitis. Kujutage ette, kui tore olukord on pärast neid valimisi: see on ju fantastiline, et kõik me oleme võitjad, nii võiks igavesti jätkata. Ehkki ma olen päris kindel, et oma köögis tunnevad erakonnad suurt muret ja tegelikult vaatavad just nimelt üleriigilise toetuse peale ning teevad järeldusi. Ma arvan, et Keskerakond pani tähele, et neil oli eelmiste valimistega võrreldes vist pool protsenti langust. Arvan samuti, et Rahvaliid, kes on maapiirkondades väga populaarne, ootas sealt tegelikult veel suuremat kasvu, samuti ootasid nad väga suurt läbimurret Tallinnas. Tegelikult murdsid läbi sotsid, Rahvaliidul jäi see saavutamata. Rahvaliid murdis Tartus nüüd läbi sellega, et tuli keegi, kes kelkis oma rahandus- ja keskkonnaministriga ja sai koalitsiooni, eks ju? Tegelikult peab tunnistama, et suur läbimurre jäi ka seal teoks tegemata. Isamaaliit võib vist küll öelda, et neil läks väga hästi, kuigi tegelikult kindlasti eeldati, et toetus võiks olla veelgi suurem. Samas ei saa nii tõsiselt võtta Res Publica juttu, et nad on väga rahul, et neil on kolm korda vähem hääli kui kaks ja pool aastat tagasi. Sotside kohta arvan ma siiralt, et nemad ei saa end võitjaks nimetada, vähemalt mitte oma köögis. Reformierakonna toetus tõusis üle Eesti ligi 5 protsendipunkti, kusjuures valdav osa toetuse tõusust tuli selle arvelt, et varem valimisliitudes kandideerinud inimesed kandideerisid seekord erakonna nime all. Tegelikult lootsime ka meie rohkem.

A. Sikk: Võidu definitsioon on niivõrd segane ühest küljest sellepärast, et me räägime tegelikult kohalikest valimistest, mis on igas omavalitsuses täiesti erinev asi, teisest küljest üle-eestilisest tulemusest. Meil ei ole väga häid analüütikuid, kes kõik need rohkem kui 200 omavalitsust uudaks läbi lahata ja vaadata, mis on kusagil võit ja mis kaotus. Ma arvan, et üks võitja nendel valimistel oli kindlasti Eesti parteisüsteem kui selline, ja nimelt selles mõttes, et kõik parteid jäid pildile.

Valimisliidud endiselt pildil

A. Jarne: Nüüd jõudsime otsaga juba ühe teise teema juurde: n-ö pildile jäid vaid erakonnad. Kas see tähendab seda, et valimisliidud jäid eelmiste kohalike valimistega võrreldes veidi varju?

A. Toots: Vaatasin jälle arve ja need ütlevad, et valimisliidud on äärmiselt elujõulised. Valimisliitude osakaal nimekirjades langes väga vähe, paar kuni viis protsenti kõige rohkem. Ja samamoodi olid nad edukad mandaatide hankimisel. Nii et 2/3 mandaatidest on jätkuvalt erakondade ning 1/3 valimisliitude ja üksikkandidaatide käes. Miskipärast ei taha aga meie Vabariigi Valimiskomisjon valimisliitudest midagi kuulda. Statistikas nad seda kokku ei võta ja seetõttu on vaestel politoloogidel jälle mitu unetut ööd, et igas omavalitsuses ja vallas kõiki üksikuid hääli kokku arvutada. Üldjoontes on valimisliite jäänud alles üllatavalt palju. Iseküsimus on muidugi see, mida ka statistika ei näita, kellest valimisliidud koosnevad ning kui palju on seal tegelikult erakondade liikmeid ja kui paljud nendest on erakondade suitsukatted või käepikendused. Selle kohta minul andmeid ei ole.

M. Atonen: Kõige suurem mure valimisliitudega ongi see, millele Anu Toots vihjas. Minul ei olekski probleeme valimisliiduga, mis on tõesti koostatud n-ö vabadest meestest. Kahjuks selliseid valimisliite, milles poleks erakondade liikmeid või erakondadest sõltuvaid inimesi, on praegu tublisti alla poole või on nende arv isegi veel väiksem. See ongi valimisliitude suur nõrkus, et nad ei ole nn kohalikud erakonnad. Senikaua, kuni valimisliitudes on inimesi, kes millegipärast tahavad kohapeal oma erakondlikku kuuluvust varjata, diskrediteerib kogu see tegevus valimisliite. Seda enam, et minu arvates teatakse igal pool nagunii, kes sellesse või teise erakonda kuulub.

M. Nutt: Mina ei saa ka öelda, et ma oleksin valimisliitude tuline pooldaja või nende hirmus vastane, aga kuni Eestis on hulk väikesi omavalitsusi, kus kohapealsed erakondade organisatsioonid ei esinda kogu erakondade spektrit, piirab valimisliitude keelamine tegelikult kohaliku demokraatia võimalusi. Üks põhjus, mille Meelis Atonen välja tõi, on kahtlemata see, et erakondade populaarsus on ühes või teises omavalitsuses lihtsalt madal ja sellega väga kaugele ei purjeta. Aga on ka teine ja minu arvates palju neutraalsem põhjus, nimelt see, et erakonnad ei saa väikeses omavalitsuses lihtsalt oma nimekirju kokku.

A. Sikk: Valimisliidu edukust näitab see, et ehkki inimesed teavad, et sellised lõdvad koalitsioonid on ebapüsivad, hääletatakse ikkagi nende poolt. Kui on valijaid, kes soovivad valida valimisliite, ja nad ei tegele millegi põhiseadusevastasega, siis ma ei näe mingit põhjust, miks peaks sellist ühenduste loomist takistama. Seda enam, et Eesti erakonnaseadus on ikkagi päris range ja erakonna moodustamine lääneriikidega võrreldes päris raske. Arvamuses, et erakonnad on tunduvalt vastutusvõimelisemad, ma kahtleks.

E. Sepp: Mind siiski üllatas mõnevõrra, et valimisliitude, kellest iganes nad koosnesid, oli nendel valimistel suhteliselt suur toetus. Formaalselt on nad valimisliidud ja nii tuleb neid ka võtta. Kui esitada küsimus, kas valimisliitude keelustamisega on aeg edasi liikuda, siis kaldun arvama, et erakonnad lasksid võimaluse käest kuskil aasta-poolteist tagasi. Avada täna uuesti debatt nende keelustamiseks, eriti äsjaste valimistulemuste valguses, ei ole

tegelikult erilist alust. Võimalik, et see võimalus avaneb uuesti nelja või kaheksa aasta ehk ühe või kahe valimistsükli pärast, kes teab. Üks asi veel, mille suhtes erakonnad peaksid võib-olla ise olema märksa enesekriitilisemad, on küsimus, millest siiski tuleneb valimisliitude edu ning see, et nendesse usutakse justkui rohkem kui erakondadesse. Vastus sellele küsimusele oleks ühtaegu nii huvitav kui ka kasulik.

Kahel toolil istumisest

A. Jarne: Selle teema sissejuhatuseks lubage kõigepealt Riigikogu liikmeid õnnitleda, sest 91-st kohalikesse omavalitsustesse kandideerinust osutus valituks 58. Teisalt tuleks aga kaasa tunda, sest ükski parlamendiliige ei saa volikogu tööst osa võtta. Kas järgmiste üldvalimiste või kohalike valimiste järel saaks endise olukorra taastada või las jääda sellega nii, nagu Riigikohus praegu otsustas?

M. Atonen: Minu arvates on kahel toolil istumise teema üle müstifitseeritud, siin on õiguskantsler rääkinud mingisugusest põhiseaduse vaimust ja põhiseaduse iseloomust. See on poliitiline otsus. See on otstarbe küsimus. Soomes – võib-olla oma nime pärast meeldib mulle väga-väga Soomest eeskuju võtta – toetatakse väga, et nii Eduskunna liikmed kui ka ministrid oleksid kohalikes omavalitsustes aktiivsed. Uskuge, kui inimesel ei ole kohustust seal käia või sellist otsest sidet, mida kohalikus võimuses osalemine juurde annab, siis side kohapealsete oludega väheneb.

M. Nutt: Arvan samuti, et see on poliitiline ja mitte õiguslik küsimus ja võib-olla on perspektiivis isegi kahetsusväärne, et küsimust hakati lahendama õiguslike argumentidega. Rõhutaksin ka seda, et kahel toolil istumise teemaga on avalikkusele mõneti jäetud mulje, nagu oleks kohaliku omavalitsuse volikogu liikmeks olemine põhitöö. See ei ole mitte üheski omavalitsuses nii, kohaliku omavalitsuse liige on omavalitsuse liige ühiskondlikult ja oma põhitöö kõrvalt. Heita sellepärast Riigikogu liikmele ette, et näete, kandideerisite ja nüüd te omavalitsusse ei lähe, on mingis mõttes tegelikult tööpuuduse suurendamise dilemma. Näiteks kui mina, kes ma osutusin valituks Tallinna linna volikokku, loobuksin Riigikogu mandaadist ja lähaksin linnavolikokku, siis ma ei hakkaks seal palka saama ja ma peaksin kõigepealt hakkama tööd otsima.

E. Sepp: See ei ole põhiseaduslik küsimus. Riigikohtu otsuse tegemise aeg ja ajastatus ja selle sisutus on paras häbiplekk, mistõttu ma arvan, et Riigikohus ei käitunud institutsiooni vääriliselt. Aga see selleks. Ühelt poolt olen nõus, et loomulikult annab nn kahel toolil istumine valitule võimaluse säilitada valijatega tihedam side, milles ei ole midagi halba. Teiselt poolt fokuseerisid presidendi kantselei ja ka õiguskantsler pigem tähelepanu sellele, et see on võimu kontsentreerimise võimalus nn parlamendis esindatud erakondade kätte – sellest justkui ka võimude lahususe väidetava rikkumise argumentid. Nad pidasid silmas seda, et n-ö riigi tasandi võim või need võimusuhted kantakse üle kohalikule omavalitsusele. Praktikas on võib-olla palju suurem probleem see, et hoopis erakonnasisene võimukontsentratsioon muutub ebamõistlikult suureks – tekitatakse näiliselt asendamatud inimesed. See aga ei soodusta erakonna sisedemokraatiat, erakonna kui institutsiooni arengut ega ka selliste ühenduste avanemist ühiskonna jaoks tervikuna. Paljud tänased probleemid ilmselt neist probleemidest tulenevadki.

A. Sikk: Ühest küljest valmistab muret muidugi see, et Eestis on saanud tavaks pöörata vahetult enne valimisi valimisseaduses midagi totaalselt pea peale. Ükskõik kas Riigikogu või Riigikohtu või õiguskantsleri või iganes kelle tõttu. Nad on kõik aeg-ajalt süüdi olnud, mis on hästi häiriv. Praegu on probleem selles, et Riigikogu liikmed ja ministrid püüdsid hääled kinni. Seetõttu ei ole Tallinna volikogul minu arvates sisuliselt valijate toetust, sest valijad valisid sinna tegelikult hoopis teised inimesed. Mulle meeldib väga Soome variant, mis ideaalis näeb nii ilus välja, et rahvasaadikud käivad kõik nendel päevadel, kui on volikogu istungid, kohapeal, tutvuvad kohaliku eluga ja on sellega kursis. Eestis peaks selle juures kehtima klausel, et osaleda võib selle volikogu töös, mis asub Riigikogu valimisringkonnas, kust kandideeriti. Praegu kandideeris enamik Riigikogu liikmeid minu teada siiski Tallinnas ja mitte seal, kust nad on Riigikokku valitud. Minu arust on Eesti poliitikas kõige inetum ja kõige levinum komme – mis seondub europarlamenti valimiste ning ka viimaste Riigikogu valimistega – see, et inimene valitakse kuhugi ja seejärel ta loobub mandaadist. See on eriti taunimisväärne inimeste puhul, kes saavad väga palju hääli. Viimaste valimiste kohta võib tõesti rääkida, et midagi ei olnud ette teada ja nad ei saanud kandidatuuri viimasel nädalal lihtsalt maha võtta. Aga europarlamenti valimistel oli meil üks loobuja, kes tuli, jooksis n-ö sabas, seal oli ka spekulatsioon teiste osas, et kui nad valitakse, siis ilmselt ei plaani nad minna. Viimastel Riigikogu valimistel minu kodulinnast Tartust üks kandidaat kogus hirmsa koguse hääli, aga siis otsustas, et ei, te tahtsite küll, et ma sinna lähaksin, aga ma ei soovi. See on Eesti poliitikas minu arust kõige inetum traditsioon.

Suured ja väikesed poliitikas

A. Jarne: Kas parteisüsteemi polariseerumise tendents jätkub? Kas parteidevaheline distants on muutunud eelmiste valimistega võrreldes? Kas väikeerakondade allakäik on pöördumatu ja nad on mängust täiesti väljas?

A. Toots: Eesti parteisüsteem omandab mingi saksalaadse ilme. On suured parteid ja väikeerakonnad. Viimased on need, kes ei saa järjest üle 1% toetust. Kas need väikeerakonnad nüüd jätkavad formaalselt oma eksistentsi või mitte, on nende asi, see on hoopis teine poliitika. Nii on see igal pool ja neil ei maksaks solvuda, nemad kuuluvad sinna kodanikuühiskonnahulka, kus nende ülesanne on algatada mingeid debatte, tõstatada ja esindada kellegi huvisid, artikuleerida. Samas ei hakka nad tõenäoliselt mitte kunagi osalema võimu jagamises ja isegi ei saa pretendeerida võimule. See on reaalsus, kus emotsioonidega ei ole midagi peale hakata. Mis puudutab suuri erakondi või parlamendierakondi, neid, kes on 5% toetuse peal või kõrgemal, siis siin on üpris selgelt välja kujunenud kolm liidrit ja ma ei näe, et nemad kuidagi liituksid või et ühel neist õnnestuks teine auti lükata või midagi niisugust. Nendele kolmele sekundeerib veel kaks kuni kolm erakonda, kes on väiksema toetusega, aga kellel on ka oma nišš olemas. Ma arvan, et selline pilt on üpris terve ja okei. Kui aga vaadata kohalike valimiste tulemusi, siis on mõned üksikud maakonnad, kus on väga tugev liider, nagu Rahvaliit mõnes kohas. Keskerakonna Tallinna võidu jätaaks praegu kõrvale, sest Savisaar ja 16 000 häält, see rikub pilti. Me ei oska öelda selle erakonna toetust, kui ei oleks ühte suurt häältekorrajat. Tervikuna on enamikus maakondades erakondade toetus suhteliselt võrdne, mõnes isegi väga võrdne. Mõnes on liidererakond kuskil 5%-lise edumaaga, nagu traditsiooniliselt Tartus või Haapsalus.

M. Nutt: Kõigepealt parlamendierakondadest. Arvan samuti, et laias laastus on see spekter välja kujunenud. Jah, valimistel võib juhtuda, et üks, võib-olla isegi kaks jäävad ukse taha, võib-olla tulevad hiljem tagasi, aga ma ei näe uut poliitilist jõudu, kes järgmistel valimistel tuleks ja saaks parlamenti sisse. Spekuleeritud on roheliste ümber, aga ma ei usu seda. Res Publica efekti enam ei teki. Kaugemas perspektiivis, kes teab, sellised Le Peni äärmusvaateid propageerivad populistlikud jõud on vahepeal ühekordseid üllatavaid võite saavutanud, aga see ei muuda pidevat stabiilset poliitilist kaarti. Mis puutub aga küsimusse, miks prognoosid ja lootused ei lähe tihtipeale kokku sellega, mis praktikas toimub, siis selle eest viskaks ma kivi politoloogide kapsaada, kes liialt palju võrdlevad erakondlikke programme. Nendel ei ole Eesti poliitikas sellist tähtsust, programmilised erinevused on erakondadel üpris väiksed. Võrrelda sarnasusi ja siis öelda, et kuigi sotsiaaldemokraatidel ja Keskerakonnal on sarnasusi väga palju, millegipärast leibu ühte kappi ikkagi ei panda. Ei pandud 1992, 1995, 1999, 2003, ei panda ka 2007. Sama võib öelda Isamaaliidu ja Res Publica kohta. Ega me Reformierakonnast ka väga kaugel ole. Ehkki programmilised erinevused on suhteliselt minimaalsed, siis seda, et need erakonnad reaalselt ühineksid, ma ei usu. Milles on asi? Asi on tegelikult kinni ikkagi isikutes, selles grupis, kes seda poliitilist jõudu tegelikult kannab. Ja selles, kuidas nad omavahel läbi saavad, mida ei maksa üldsegi alahinnata. Isiklikud suhted on Eesti erakondade tipus äärmiselt olulised. Mõneti võib öelda, meie erakonnad on liiga hierarhilised ja võib-olla liiga suletud, teisest või kolmandast ešelonist sinna tippu pääsemine on tegelikult üle mõistuse raske. See on juhtkonnale mõneti mugav, mõneti selle juhtkonna süü ka, kes ei taha oma positsioone loovutada. Kui tulla uuesti tagasi pingi pikkuse juurde, siis on Eestis tegelikult tõeline probleem, et ei ole motivatsiooni olla teises ja kolmandas ešelonis ning teha mingit tavalist poliitilist karjääri. Meil ei ole erakonnad kujunenud välja nii, nagu näiteks Soomes või Rootsis või Saksamaal. Alustad noorteorganisatsioonist, läbid selle kadalipu ja siis jõuad parlamenti, jõuad ministriks, jõuad peaministriks. Eestis hüppad parlamenti või ministrikohale ja musta töö tulemusena sa sinna praktiliselt ei jõua.

E. Sepp: Üks võimalik seletus sellele, miks erakondade koostöö ühel või teisel puhul näib napiks jäävat, vaatamata sellele, et programmilised sarnasused on suhteliselt suured. Küsimus on pigem selles, et valijaskond on kõigele vaatamata väga hästi segmenteeritud. On väga kindlad grupid, kellele toetutakse, olenemata sellest, mis programmis kirjas on. Ja nüüd tekib probleem, et programmilistel põhjustel võiks ühineda, aga samas need grupid, kellele toetutakse, neid ühe katuse alla panna, ma kardan, nõuaks liiga pikka kohanemisaega. Need inimesed ise ei oleks selleks valmis.

A. Jarne: Nii et erakondlik maastik on üldiselt selgelt välja kujunenud ning selline 3 + 3 või kuue erakonna süsteem, kuhu keegi enam juurde ei tule, aga kust keegi enam välja ka ei kuku, on kinnistunud.

M. Nutt: Ära võib kukkuda. Ära võib tegelikult üks partei kukkuda. See ajutrust iseenesest ei kao. Kui ta selle erakonnaga välja kukub, siis inimestering, kes on tipp-poliitikas olnud, ei kao kuhugi.

A. Sikk: Võib muidugi olla, et nüüd on erakondlik süsteem lõpuks paigas ja edaspidi nii suuri kõikumisi ei tule. Aga samas on mul tunne, et mida rohkem olemasolevad erakonnad arvavad, et uut erakonda ei teki, seda rohkem uue erakonna tekkimise tõenäosus kasvab. Sest mulle tuleb väga selgelt meelde aeg mõni kuu või isegi ainult kuu enne eelviimaseid kohalikke valimisi ja Res Publica esiletõus. Erinevate parlamendierakondade esindajad rääkisid enne seda kogu aeg, et meil ei juhtu seda, mis juhtus Lätis, sellepärast et Eesti parteisüsteem on rohkem paigas. Minu arvates on Eesti erakonnasüsteemis paigas ainult üks asi: suhteliselt selgelt on paigas Keskerakond, nendega seostab end 20% inimestest. Teiste puhul on seostajate hulk palju väiksem.

E. Sepp: Mulle tundub, et uue partei loomiseks puudub vajalik ressurss, ma ei näe huvilist, kes oleks uue partei loomise nimel valmis kulutama. Ja milline eriline huvi see ikkagi peaks olema, millesse mitukümmend miljonit investeerida?

M. Nutt: Peale selle arvan, et kui kodanikuühiskond süveneb ja edasi areneb, siis pigem kihul igal väiksel grupil parteid moodustada väheneb. Sellepärast et sellisel juhul tekivad teised mehhanismid, kuidas poliitikas või avalikus elus kaasa rääkida ja seda võib väga edukalt teha tegelikult olemasolevate, juba sissetöötatud erakondade kaudu.

Valijate piirkondlikud eelistused

A. Jarne: Räägiks lõpuks ka regionaalsetest erisustest ehk kas nüüd on paigas ka valijate piirkondlikud eelistused. Kas jääbki nii, et maal valitakse Rahvaliitu ja Tallinnas Keskerakonda?

A. Toots: Tallinna puhul ma ei ole kindel, arvan, et Keskerakond ja Reformierakond jäävad jagama esimest ja teist kohta. Kumb hetkel on esikohal, on situatsiooni küsimus. Ma ei usu, et siin kaaluksed põhjalikult pöörduvad ühe või teise kasuks. Järvamaal, ma usun, Rahvaliidu mõju jääb ja siin paistab, mängib rolli majanduskliima. Kuivõrd Rahvaliit on ennast defineerinud ka kui põllumeeste huvide kaitsja, siis on üpris loogiline, et põllumajanduslikud piirkonnad seisavad tema taga ja ilmselt teeb ta seal tugevamat tööd. Ja tõenäoliselt on põllumajanduse väljatulemine vahepealsest äärmisest madalseisust üks põhjus, miks Rahvaliit nendel valimistel paremini esines kui eelmistel. Nii et võib-olla ei olnudki Rahvaliidu edu taga mitte niivõrd erakonna lobitöö või hea kampaania, kuivõrd hoopis üldiste majandusolude paranemine. Mõnes regioonis paistab olemas olevat selge liider, samas kui Ida-Virumaa on jälle koht, kus asjad vajavad veel settimist. Parteilist identifitseerimist ei ole toimunud ka Eestimaa teises servas – Saare- ja Läänemaal. Isegi kui võrrelda 2002. ja 2005. aasta valimistulemusi, oleks vaja fotofinišit, et öelda, kes on tugevam.

M. Nutt: Natukene jätkuks Anu Tootsi väljatoodud aspektidele. Mulle tundub, et kaks konservatiivset aspekti valijate käitumises avaldavad päris palju mõju, mis võivad sellises regionaalses plaanis jääda mõneks ajaks ja võib-olla isegi päris pikaks ajaks poliitikat mõjutama. Mõlemad on tõesti seotud nende kahe erakonnaga, keda on välja toodud, Rahvaliidu ja Keskerakonnaga. Milles siis on asi? Tegelikult ei valita Rahvaliitu, vaid valitakse kohalikku liidrit. Kohalik liider on endine kohalik kolhoosi esimees või sovhoosi direktor,

rajoonikomitee sekretär või kes iganes, igal juhul päris pikka aega kohapealset elu korraldanud isik. Needsamad külamehed võivad teda maapõhja söimata, aga kui nad lähevad valimistele, valivad nad ikka teda. See tagab Rahvaliidu edu, mis nime all ta ka ei eksisteeriks. Erakond on ju tegelikult mitu korda modifitseerunud, kusjuures samad inimesed tulevad tagasi. Ja mulle tundub, et see erakond, nimetame teda siis ka tulevikus tinglikult Rahvaliiduks, jääb oma sellisesse 10–15%–lisse nišši päris pikaks ajaks. Mis puutub Keskerakonda, siis viimane on suutnud oma valijaskonna küllaltki tugevalt kinnistada kahes rühmas, kelleks on kõigepealt suhteliselt eakad inimesed ja teiseks mitte–eestlased ehk vene keelt kõnelevad inimesed. Lisaks sellele kahele rühmale on Keskerakonna ülejäänud valijaskond, nagu mulle tundub, tunduvalt kõikumam. Ja kui Anu Toots tõi välja, et vene valijaskond sedavõrd selgelt rahvustunnuse järgi ei käitu, siis teisalt ma julgeksin ikkagi välja tuua selle, et Keskerakond tõrjus tegelikult vene erakonnad riigi poliitikast välja. Lähitulevikus ei suuda ükski teine erakond neilt vene valijaskonda ära võtta. Kaugemas perspektiivis maailmavaate põhjal võib olla, et Reformierakond tuleb välja mõne sellise liberaalse programmiga, millega peibutab ära vene ärimehed.

A. Sikk: Ma lisaksin siia nimekirja ka Reformierakonna, sest ka Reformierakonnal on oma tuumikvalijaskond, kes on eelnimetatutega võrreldes võib–olla vähem silmatorkav ja ilmselt kirjum seltskond. Aga nad on selles mõttes pragmaatilised inimesed, et loodavad saada kasu, kui maksavad vähem makse.

E. Sepp: Üks asi, millele ma veel tahan tähelepanu osundada: ka siin on diskuteerijad läinud libedale teele, rääkides Keskerakonna valijatest kui venelastest ja pensionäridest. Ega seda keegi eitagi, et nendele gruppidele on poliitiliselt panustatud, kuid avaliku arvamuse uuringud näitavad ka seda, et me figureerime esimesel–teisel kohal kõigis gruppides – nii kõrgema sissetuleku kui ka haridustasemega valijate hulgas, olles seega ka noorte, rikaste, ilusate ja edukate silmis suhteliselt heal positsioonil.

A. Sikk: Kas Eesti erakonnad monitoorivad enda toetajaid? Kas põhimõtteliselt tellitakse näiteks küsitlusi, mille abil üritatakse aru saada, kes on erakondade toetajad?

M. Nutt: Ma ei tea, kui üldine see on, aga tehakse küll. Üldiselt profiiliuuringud, tuntuse uuringud enne valimisi, Isamaaliit teeb seda kindlalt. Need on muidugi võrdlemisi kallid, samas aitavad välja selgitada, kellele ei tasu üldse panustada ja kellega ei tasu enam tööd teha, sest see on juba meie kindel valijaskond.